

BEVEZETÉS GEORGIJ KANOVICS* ÍRÓ BESZÉDÉHEZ A VILNAI ZSIDÓ KULTURÁLIS TÁRSASÁG ELSŐ KONGRESSZUSÁN

A varsói *Folk-Sztyme* című jiddis lap egyre gyakrabban ad hírt arról, hogy a Szovjetunióban zsidó kulturális csoportok alakulnak. Céljuk elsősorban a jiddis nyelv tanulása, a zsidó kultúra és folklór ápolása és művelése, a Szovjetunió területén levő zsidó emlékhelyek megjelölése és – egyre gyakrabban – a héber nyelv tanulása is.

Az 1989. évi szovjetunióbeli zsidó élet kiemelkedő eseménye volt, hogy februárba Moszkvában megalakult a Slomó Mihoelszról elnevezett kulturális központ. Ünnepeles megnyitóján az Egyesült Államok, Kanada, Nagy-Britannia és Ausztrália nagykövetei tolmácsolták kormányaik üdvözlését. Rajtuk kívül jelen volt még a Moszkvában tartózkodó, konzuláris kapcsolatokat előkészítő izraeli küldöttség egyik vezető diplomatája is, aki felolvasta Jichak Samir miniszterelnök és Mose Arensz külügyminiszter üdvözlő táviratát. A külföldi zsidóságot Elie Wiesel Nobel-békedíjas író és Edgar Bronfman, a Zsidó Világkongresszus elnöke képviselte. Az ünnepségen részt vett még Jurij Ljubimov színházi rendező is, akit a szovjet hatóságok korábban emigrációba kényszerítettek, és aki – teljes rehabilitálása után – izraeli emigrációjából való végleges hazatérését előkészítendő tartózkodott Moszkvában. Az ünnepség házigazdája M. Gluz, a Moszkvai Zsidó Zenei Kamaraszínház művészeti vezetője volt, aki a színház épületében működő központ irányítását is magára vállalta.

A *Folk-Sztyme* a Szovjetunióból származó híreket elsősorban az ott megjelenő két hivatalos jiddis nyelvű orgánumból (a Szovjet Írószerzővetség moszkvai *Szovjetis Heimland* – Szovjet Haza – című irodalmi-politikai havi folyóiratából és a Birobidzsáni Zsidó Autonóm körzetben kiadott *Birobidzsáni Stern* című napilapból) veszi át, de amikor azok fontos eseményekről nem számolnak be, szovjet zsidó félhivatalos kiadványokra is támaszkodik. Ez utóbbiak közül a Tallinban megjelenő *HaSachar* (Hajnal) és a

* Litvániai zsidó író, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának tagja. A vilnai Zsidó Kulturális Társaság egyik alapítója. A múlt század végi, e század eleji litvániai zsidóság életét bemutató regényeit (*A rabszolgák nem kerülnek a Paradicsomba*, *A két garasért vett kecske* stb.) több nyelvre is lefordították.

moszkvai *Mame-losn* (Anyanyelvünk) a legismeretesebb. Az előbbi héber neve ellenére orosz nyelvű, az utóbbi pedig jiddis.

A Moszkvai Zsidó Kulturális Központ megnyitója után néhány nappal, március 5-én ismét nagy jelentőségű eseményre került sor. Vilnában 800 küldött részvételével megtartották a vilnai Zsidó Kulturális Társaság első kongresszusát. Ezen az eseményen az izraeli zsidóságot dr. Jichak Arad, a jeruzsálemi Jad VaSém múzeum igazgatója, volt litvániai partizán képviselte. A kongresszuson részt vettek még a lengyel zsidóság hivatalos képviselői is.

Élve az alkalommal, szóljunk néhány szót a kongresszus városáról, a zsidó Vilnáról, hiszen – mint ahogy a *Folk-Sztyme*-ben megjelent beszámolókból egyértelműen kiérezhető – a hely szelleme az egész eseményt meghatározta.

Litvániában jelenleg mintegy 25 ezer zsidó él, fővárosában, Vilnában pedig 15 ezer. A város zsidó lakossága a múlt században még 150 ezer fő volt (az összlakosság 63 százaléka), és még a két világháború között is 80 ezer. A vallási életéről, imaházairól, tanházairól és talmudistáiról, nagy hírű zsidó könyvkiadásáról nevezetes várost a zsidók Litvánia Jeruzsálemének (Jerusalájim de Lita) nevezték. A 18. században itt élt és alkotott a Vilnai Gáon (Lángész), a hászídizmussal szembehelyezkedő és a Talmudhoz szigorúan ragaszkodó rabbinikus szellemi mozgalom (mitnagdim) vezére. Vilnában látott napvilágot 1884-ben a teljes Talmud legelismertebb kiadása. De Vilna a zsidóság számára nemcsak a vallással kapcsolatos emlékek miatt fontos. Ebben a városban született meg 1853-ban Ávrahám Mapu *Abavat Cion* (Cion szeretete) című regénye (az első héber nyelvű regény) megjelenésével a modern héber irodalom. Itt alakult meg a múlt század nyolcvanas éveiben a politikai cionizmus első mozgalma (Hováv Cion).

A két világháború között a városban felvirágzott a modern zsidó művészeti és kulturális élet is. Jiddis és héber nyelvű iskolák működtek. A zsidó színházban a zsidó és a világirodalom remekeit játszották jiddisül. Jiddis és héber nyelvű újságok, folyóiratok, szépirodalmi, tudományos

és vallási tárgyú könyvek száza jelentek meg. Itt alakult meg ebben az időben az „Ifjú Vilna” nevű avantgarde jiddis költőcsoport, amelynek vezetője a jiddis líra ma Izraelben élő doyenje, az izraeli Jiddis Írószövetség elnöke, Ávrahám Szuckever volt. 1925-ben Vilnában alakult meg Max (Méir) Weinreich, a világ legismertebb jiddis nyelvészének irányítása alatt a JIVO (Jidiser Vissensaftlicher Institut), a jiddis nyelv és kultúra tanulmányozásának és ápolásának központja, amely a második világháború előtt New Yorkba költözött, és ma is ott működik. 1936-ban Vilnában tartották meg a jiddis nyelv második világkonferenciáját, amelyre akkor Párizsból Chagall, Rigából pedig a világhírű zsidó történelemtudós, Simon Dubnov is odautazott.

A két világháború között Vilna Lengyelországhoz tartozott. Az 1939. évi Ribbentrop–Molotov-paktum megkötése után lett az önálló Litvánia fővárosa. Litvániával együtt 1940-ben került a Szovjetunió kötelékébe. Nevezetes esemény zsidó szempontból, hogy a cionista zsidó szervezetek felszámolása során ekkor és itt tartóztatta le az NKVD a fiatal Menachem Begint, aki valamivel korábban menekült oda a németek elől Lengyelországból, ahol a revizionista cionista ifjúsági mozgalomnak volt a vezetője. A letartóztatásával és elítélésével kapcsolatos élményeit *Fehér éjszakák* című nagy sikerű könyvében írta meg.

A német–szovjet háború kitörése után Vilnát a németek elfoglalták, zsidóságát – éppúgy, mint Litvánia egész zsidó lakosságát – előbb gettóba zárták, majd a Vilna közelében levő ponári erdőben legyilkolták.

Ezt a sorsot csak azok tudták elkerülni, akiket a megszervezett zsidó ellenállásnak sikerült a gettókból az erdőkhöz harcoló partizánokhoz kicsempésznie. A zsidó partizánok hősiességét megörökítő *Zsidó partizánok himnuszát* is a vilnai gettóban írta meg Hirs Glik.

A háború után mintegy 30 ezer zsidó telepedett le Vilnában, közülük azonban kevés volt eredeti vilnai lakos. A városban – Ilja Ehrenburg kezdeményezésére – létrehozták a litvániai Zsidó Múzeumot, és néhány évig még jiddis nyelvű iskolák működését is engedélyezték. 1949-ben azonban ezeket a zsidó intézményeket felszámolták, és a valamikori zsidó életnek még a nyomát is igyekeztek eltüntetni. A zsidó temetőket kifosztották, a sírköveket elhordták. A zsidó utcaneveket megváltoztatták, az imaházakat bezárták és átalakították. A litvániai zsidók elpusztításának helyén helyeztek el ugyan emléktáblát, de azon az áldozatok zsidó voltára semmi sem utal. Ez egyébként a Szovjetunióban majdnem mindenütt így van. Nem litvániai különlegesség az sem, hogy a sztálini időszakban a zsidókat „házatlan kozmopolitáknak” bélyegezve üldözték,

és hogy később – a hatnapos háború után – a cionizmus elleni harc ürügyén folytattak ellenük antiszemita propagandát. A hetvenes években a kivándorlásukért küzdő szovjetunióbeli zsidók mozgolódása Litvániában különösen erős volt. Nem utolsósorban az ottani antiszemita propaganda hatására. Sokan kivándoroltak, de azért sokan otthon maradtak. Köztük jeles értelmiségiek is. Elsősorban az ő kezdeményezésükre alakult meg néhány éve a vilnai Fajerlech (Tüzesen) nevű zsidó folklóregyüttes, amely az idén már Lengyelországban és Izraelben is nagy sikert aratott. A legutolsó időszak légköre kedvezően hatott a zsidó kezdeményezésekre is. 1989-ben létrejött a vilnai Zsidó Kulturális Társaság. Legelső ténykedése a felszámolt litvániai Zsidó Múzeum újbóli létrehozásának, széthordott kincsei összegyűjtésének kezdeményezése volt. A társaság már meg is szervezett egy litvániai zsidó sajtókiállítást, amelyen a két világháború közötti litvániai, illetőleg vilnai zsidó újságokat, szépirodalmi és tudományos folyóiratokat állították ki. A társaság szorgalmazza az ország zsidó emlékhelyeinek felkutatását és megjelölését: a régi zsidó utcanevek visszaállítását, a zsidó temetők rendbehozatalát, a fasizmus áldozatainak emléktábláin az áldozatok zsidó voltára utaló feliratok elkészítését. A társaság ösztönözni kívánja műkedvelő zsidó tánc- és énekkarok, színjátszócsoporthoz megalakulását, jiddis és héber nyelvtanfolyamok szervezését. Ebben az évben az izraeli Ber Ilan Egyetem vilnai jiddis nyelvtanárok részére már tanfolyamot is szervezett. A társaság keretében megalakult a Mákábi sportegyesület.

Érdekes, hogy Vilna zsidó múltját a magyar irodalomban is megörökítették. Kiss József *Legendák a nagyapámról* című költeményében ír róla. Vilna egyike azoknak a helyeknek, ahol a legendás nagyapa, Reb Mayer Litvák „kivágta a rezet”. Igen jellemző, hogy a csodálatos nagyapa ebben a városban, ahol „több volt a kaftán, mint egy világrészben”, éppen széles körű vallási tudásával vívta ki büszke unokájának elismerését, aki a következőket írta róla:

*„Osztán bevitték a szanhedriumba,
Holott tudósok éj-nap bibliáznak,
Meddő vitában felporlik a bunda,
S csodavirágot rejt a magyarázat.
Sok ezer éve folyik már a munka,
Beillik dühnek és beillik láznak:
Reb Mayer Litvák szippantott nagyot,
S egy pár papot már helyben is hagyott.”*

Az alábbiakban a varsói *Folk-Sztymé*-ben megjelent jiddis fordítás alapján közöljük azt az ünnepi beszédet, amelyet Georgij Kanovics tartott a litvániai Zsidó Kulturális Társaság első kongresszusán.